

Lietuvos pensijų sistemos reformos vertinimas: nuo koncepcijos iki pirmųjų anuitetų

Straipsnyje apžvelgiama Lietuvoje vykdoma pensijų sistemos reforma nuo jos finansavimo šaltinių pertvarkymo iki šių dienų. Straipsnyje analizuojamos pensijų sistemos reformos socialinės ir ekonominės priežastys. Didelis dėmesys yra skiriamas antros ir trečios pakopos privačių pensijų fondų veiklos rezultatų vertinimui.

Raktiniai žodžiai: pensijų sistemos reforma, pensijų fondai, socialinio draudimo sistema.

The article deals with Lithuanian pension system reform from the changes of financing sources to nowadays. The author analyzes social and economical factors, which forced the start of the reform, as well as evaluates the performance results of Pillar 2 pension (P2P) funds and Pillar 3 pension (P3P) funds.

Keywords: pension system reform, pension funds, social security system.

Įvadas

20-ojo amžiaus pabaigoje ir 21-ojo šimtmečio pradžioje, dauguma Europos Sąjungos (toliau – ES) šalių ir ES narių kandidačių (Dauguma valstybių, įstojusių į ES 2004-05-01 dieną, pradėjo pensijų sistemos reformas anksčiau. Daliai to meto ES šalių kandidačių vykdyti pensijų sistemos reformą buvo vienas iš reikalavimų norint įstoti į ES. Straipsnyje pensijų sistemos reformos Lietuvoje pradžia laikoma 2003-01-01 įsigaliojęs Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymas, priimtas 2002-12-03 Nr. IX-1215.) didelį dėmesį pradėjo skirti pensijų sistemos reformoms. Gyventojų senėjimas dėl ilgėjančios gyvenimo trukmės ir mažėjantis

gimstamumas įvairiose (ypač ekonomiškai išsivysčiusiose) pasaulio šalyse pradėjo kelti grėsmę socialinės apsaugos biudžeto pajamoms. Didėjančios mokamos senatvės pensijos bei mažėjančios įmokos į socialinės apsaugos biudžetą daugumą vyriausybės vertė ieškoti sprendimų kaip subalansuoti socialinės apsaugos biudžetą (Holzmann, 2001; Barr, 2004; 2006).

Todėl dauguma valstybių reformuodamos pensijų sistemas siekia, kad valstybinio socialinio draudimo sistemos dalyviai dalį privalomai mokamų socialinio draudimo įmokų galėtų nukreipti į privatų finansinį sektorių – privačius pensijų fondus (toliau – pensijų fondus). Vyriausybės tiki, jog pasinaudojus laikinai palankia demografinė padėtimi ir subalansuotu socia-

linio draudimo biudžetu, pensijų sistemos reformos dalyviai vietoj dalies socialinio draudimo senatvės pensijos pradės kaupti pensijų turtą individualiose pensijų fondų sąskaitose. Tokiu būdu dalis valstybės įsipareigojimų pamažu bus perkeliama į privataus sektoriaus įsipareigojimus būsimiems pensininkams, t.y. esamiems pensijų sistemos reformos dalyviams (Fultz, 2003; 2004).

Pensinio aprūpinimo sistemos formavosi ilgą istorinį laikotarpį ir skirtingose šalyse buvo veikiamos įvairių ekonominių, politinių bei kultūrinių sąlygų. Nepaisant to, daugumą jų galima grupuoti pagal tam tikrus kriterijus. Reformavus pensijų sistemą dažniausia ją sudaro trys pakopos (OECD, 2000; World bank, 2000):

- *Pirmoji pakopa* yra bazinė. Ši pakopa yra paremta privalomojo socialinio draudimo įmokomis, kurias tiesiogiai valdo vyriausybės institucijos. Tai valstybės mokamos socialinio draudimo senatvės pensijos, kurios apibrėžtos įstatymais ir jų sklandų veikimą užtikrina valstybė.

- *Antroji pakopa* yra senatvės pensijos, kurios kaupiamos nukreipiant dalį socialinio draudimo įmokų į privačius pensijų fondus. Priklausomai nuo valstybės pasirinktos pensijų sistemos ji gali būti paremta savanorišku arba tam tikroms socialinėms grupėms privalomu dalyvavimu pensijų fonduose. Šią senatvės pensijos dalį sudaro pensijų fonde sukauptos lėšos. Dalies socialinio draudimo įmokų nukeitimas į pensijų fondus sumažina pirmos pakopos pensiją, tačiau turėtų užtikrinti didesnę sukauptą pensiją antros pakopos pensijų fonduose.

- *Trečioji pakopa* yra savanoriškas kaupimas iš asmeninių santaupų, atsižvelgiant į poreikius. Pagrindinis valstybės uždavinys – sudaryti asmenims palankias mokestines lengvatas, skati-

nančias ilgalaikį kaupimą. Pagrindinės priemonės padedančios sukaupti papildomų lėšų yra savanoriškas įmokų mokėjimas į trečios pakopos pensijų fondus, sudarant ilgalaikes gyvybės draudimo sutartis ir pan. Taip pat už papildomų įmokų mokėjimą samdomiems darbuotojams mokesčių lengvatomis yra skatinami darbdaviai, kuriamos profesinių pensijų fondų schemas.

Problema – nėra sistemingo Lietuvos pensijų sistemos rezultatų vertinimo. Norint tobulinti pensijų sistemos reformą tikslinga įvertinti pensijų sistemos reformos apimtį bei pensijų fondų veiklos rezultatus.

Straipsnio objektas – Lietuvos pensijų sistemos reforma.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti Lietuvos pensijų sistemos reformos socialines ir ekonomines priežastis, įvertinti pasiektus reformos rezultatus bei pateikti galimus sprendimus tolimesniam pensijų sistemos reformos vystymui.

Metodologija. Straipsnyje atliekama lyginamoji analizė, loginė ir sisteminė literatūros medžiagos analizė.

Analizuojama tema yra aktuali tuo, kad pradiniam pensijų sistemos reformos etape yra vertinami pasiekti rezultatai bei ieškoma pasiūlymų, kuriuos sėkmingai būtų galima pritaikyti tolimesniame pensijų sistemos reformos vystyme. Straipsnyje remiamasi pasaulyje gerai žinomų socialinės ekonomikos tyrėjų publikacijomis, pensijų reformą reglamentuojančiais Lietuvos Respublikos įstatymais, Lietuvos valstybės institucijų skelbiama ekonomine ir socialine statistika.

Straipsnyje pensijų sistemos rezultatai aptariami iki prasidėjusios pasaulinės ekonominės ir finansinės krizės, kuri ypač pakoregavo privačių pensijų fondų investavimo veiklos rezultatus. Taip pat

straipsnyje neįvertinami 2008–2009 metų pabaigoje priimti Lietuvos Respublikos vyriausybės politiniai sprendimai, susiję su pensijų sistemos reforma.

Lietuvos pensijų sistemos reformos esmė ir tikslai

Lietuvoje pensijų sistemos reformos įgyvendinimą lėmė neišvengiamos ekonominės ir socialinės sąlygos. Mažėjantis gimstamumas ir didelė emigracija lėmė mažėjantį dirbančiųjų asmenų ir tuo pačiu apdraustųjų socialiniu draudimu skaičių. Didėjanti tikėtina vidutinio gyvenimo trukmė leidžia teigti, kad daugės senatvės pensijų gavėjų. Todėl tolimoje perspektyvoje gali kilti socialinio draudimo biudžeto subalansavimo problemų. Norint spręsti galimas ateities problemas buvo reikalinga reformuoti pensijų sistemą, pirmiausia pakeičiant pensijų sistemos finansavimo šaltinį.

Baltojoje pensijų sistemos reformos knygoje daug dėmesio skirta tuometinės pensijų sistemos problemų analizei. Kai kurios įvardintos problemos (pvz. socialinio draudimo įmokų mokėjimo vengimas) yra mažiau aktualios šiomis dienomis. Baltojoje knygoje išvardintos keturios pagrindinės priežastys, dėl kurių buvo būtina pensijų sistemos reforma (LR Vyriausybė, 2000):

1. Mažėjanti sistemos aprėptis (ilgainiui nemaža dalis pensinio amžiaus Lietuvos gyventojų neturės teisės į kokią nors valstybės teikiamą pensiją). Socialinio draudimo sistema iš esmės apima tik dirbančius pagal darbo sutartis asmenis, o dauguma savarankiškai dirbančiųjų vengia mokėti socialinio draudimo įmokas.

2. Mažos pensijos ir todėl menkos paskatos dalyvauti socialinio draudimo

sistemoje. Vidutinis pajamų pakeitimo pensija koeficientas yra tik 40 proc. Sistemoje gana didelis perskirstymas, todėl didelių uždarbių gavėjams pakeitimo koeficientas yra dar mažesnis. Du pagrindiniai pensijų sistemos tikslai – apsaugoti senus žmones nuo skurdo ir atkurti asmens pajamas senatvėje yra sujungti ne tik vienoje socialinio draudimo pensijų sistemoje, bet ir vienoje pensijos formulėje.

3. Pensijų finansavimo sunkumai. Einamojo mokėjimo pensijų sistemos finansinis stabilumas iš esmės priklauso nuo mokačių įmokas ir gaunančių išmokas santykio. Vien dėl demografinių priežasčių šis santykis nuolat blogėja. Prie šio santykio mažėjimo prisideda ir politiniais motyvais didinamos išmokos, neatsižvelgiant į įmokų mokėtojų skaičių.

4. Demografinis spaudimas pensijų sistemai. Lietuvos visuomenė senėja. Nuo 1990 m. mažėja gimstamumas, vidutinė gyvenimo trukmė šiek tiek ilgėja.

Nors finansinis socialinės apsaugos sistemos nesubalansuotumas buvo pateikiamas, kaip argumentas už būtinumą privatizuoti socialinio draudimo pensijas, tačiau pačioje Baltojoje pensijų sistemos reformos knygoje pateiktos finansinės prognozės nebuvo niūrios. Jos rodė, kad net ir blogiausiu atveju pensijų sistemos deficitas sudarytų tik 0,5 proc. nuo BVP, o dėl laikino demografinių veiksnių pagerėjimo esamos pensijų sistemos balansas greitai taps teigiamu ir tik nuo 2030 m. vėl prasidėtų deficitas, jeigu nebūtų sparčiau didinamas pensinis amžius. Jeigu pensinis amžius būtų didinamas po šešis mėnesius abiejų lyčių žmonėms iki sukaks 65 metai, tuomet po kelerių metų įveiktas deficitas nebegrįžtų iki pat 2050 m. (LR Vyriausybė, 2000).

Pensijų sistemos reformos koncepcijoje buvo iškeltas ilgalaikis pensijų sistemos

reformos tikslas – pakeisti pensijų sistemą taip, kad sulaukė pensinio amžiaus žmonės gautų didesnes pajamas nei iki šiol, tačiau persikirstymas ne padidėtų, bet sumažėtų. Be to, vienas iš nurodytų tikslų yra tai, jog sistema taptų gyvybinga ir apimtų visus gyventojus. Pensijų sistemos reformos įstatyme buvo atsiskyta privalomojo dalyvavimo privačiuose antros pakopos pensijų fonduose. Bet kurio amžiaus asmenims, apdraustiems visai socialinio draudimo pensijai, leista savanoriškai pasirinkti – dalyvauti pensijų sistemos reformoje ar ne, t.y. likti tik socialinio draudimo sistemoje. Tačiau jau pasirašius pensijų kaupimo sutartį, pasitraukti iš privačios pensijų schemos nebuvo leista, išskyrus pensijų kaupimo sutarties nutraukimą per 30 dienų nuo jos sudarymo. Kaupti lėšas antros pakopos pensijų fonduose gali tik tie savarankiškai dirbantieji, kurie yra draudžiami ne tik pagrindinei senatvės pensijos daliai, bet ir papildomai senatvės pensijos daliai. Reforma turėtų finansistiškai subalansuoti socialinio draudimo pensijų sistemą taip, kad ji galėtų artimiausiais metais veikti be finansinio deficito bei paskatinti taupymą šalyje ir sumažinti mokesčių vengimą. Svarbiausias reformos uždavinys – įvesti privalomąjį kaupimą pensijų fonduose, nedidinant pensijų draudimui skirtų įmokų tarifo – dalį dabartinio einamųjų įmokų sistemos socialinio draudimo tarifo skiriant kaupiamajam pensijų draudimui pensijų fonduose (LR vyriausybė, 2000).

2003 m. buvo priimtas Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymas, kuris leido pakeisti socialinio draudimo pensijų sistemą, nustatė valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies kaupimo ir pensijų išmokų mokėjimo organizavimo sąlygas ir tvarką (LR vyriausybė, 2003). Esminė pensijų sistemos reformos sąlyga yra

užtikrinti, kad pensininkai ateityje gautų išmokas iš dviejų šaltinių – valstybės ir privačių pensijų fondų, kad jų pensija būtų didesnė, o valstybė galėtų užtikrinti tolesnę stabilų pensijų finansavimą.

Nors pensijų sistemos reformos tiksluose yra išdėstytos tik teigiamos reformos pasekmės, pradėjus ją vykdyti ir vertinant pirmuosius rezultatus galima išvelgti ne tik pozityvias pensijų sistemos reformos pasekmes.

Pasaulio banko ataskaitoje apie Lietuvos pensijų sistemos reformą teigiama, jog dabartinė pensijų sistema anksčiau ar vėliau „pareikalautų sudėtingų politinių pasirinkimų tarp didesnių socialinio draudimo mokesčių, pensinio amžiaus didinimo ir santykinai mažesnių pensijų (*ang. lower benefit formulas*)“⁴. Išlaidos pensijoms ilgainiui turėtų padidėti nuo maždaug 27 proc. dirbančiųjų atlyginimo iki 40-45 proc. Šis skaičius „gali būti interpretuotas kaip socialinio draudimo privalomų įmokų ar mokesčių dydis, reikalingas subalansuoti pensijų sistemos pajamas ir išlaidas“. Ataskaitoje teigiama, kad „tokio lygio darbo jėgos apmokestinimas nebūtų parankus jei Lietuvos ekonomika norės išlikti konkurencinga ir augti“ (Pasaulio bankas, 2008).

Viena iš neigiamų reformos pasekmių yra tai, jog kaupiamos pensijos dydžio negarantuoja nei valstybė, nei pensijų fondai, nesėkmingų investicijų atvejais visos pasekmės tenka pensijų sistemos reformos dalyviams, kaupiantiems lėšas antros pakopos pensijų fonduose. Reformos dalyviui nesuteiktos garantijos, kad sumažėjusią papildomos senatvės pensijos dalį kompensuos išmokos, gaunamos iš pensijų fondų, todėl yra rizika, kad asmuo, kaupdamas lėšas antros pakopos pensijų fonduose, negaus didesnės senatvės pensijos. Yra rizika, kad sumažėjusios

pensijos gali padidinti valstybės išlaidas mažas pajamas gaunančių asmenų kompensacijoms. Be to, nebuvo numatyti teisiniai saugikliai, apsaugantys tam tikras socialines žmonių, dalyvaujančių pensijų kaupime, grupes nuo neigiamų pasekmių. Antros pakopos pensijų fondai negarantuoja konkretaus dydžio palūkanų. Lėšų kaupimas pensijų fonde yra ilgalaikis procesas, todėl kiekvienais metais finansų rinkose gautina grąža negali būti prognozuojama. Teisės aktais nustatyta galimybė steigti pensijų fondą, garantuojantį tam tikrą pensijų fondo pajamingumą, tačiau šiuo metu nei vienas iš Lietuvoje veikiančių antros pakopos pensijų fondų negarantuoja fiksuoto pajamingumo bei negarantuoja būsimos pensijos (anuiteto) dydžio (Valstybės kontrolė, 2005).

Be to, pensijų sistemos reforma iš dalies sumažino galimybes didinti pensijas ir kitas socialinio draudimo išmokas dabartiniams pensininkams. Taip pat yra rizika, kad sumažėjusios pensijos gali padidinti valstybės išlaidas mažas pajamas gaunančių asmenų kompensacijoms. Lietuvos Respublikos Valstybės kontrolės audito ataskaitoje pateikiamas galimas šios situacijos sprendimas, „jog Valstybė turi numatyti ilgalaikius finansavimo šaltinius, reikalingus pensijų sistemos reformos išlaidoms padengti“ (Valstybės kontrolė, 2005). Tačiau vyriausybė, neturi aiškios pozicijos dėl finansavimo šaltinių. Ilgalaikeje perspektyvoje pensijų sistemos reformos finansavimo užtikrinimo priemonės galėtų būti pensinio amžiaus ilginimas, valstybinio socialinio draudimo įmokų tarifų didinimas, pensijų pakeitimo normos nedidinimas (LR Finansų ministerija, 2008). Žvelgiant į naują pensijų sistemą iš ilgalaikės perspektyvos finansinis jos stabilumas lieka problemišku. Valstybinei socialinio draudimo sistemai ilgam lieka

visi dabartiniai finansiniai įsipareigojimai, o įplaukos iš įmokų sumažėja dėl dalies jų pervedimo į antros pakopos pensijų fondus. Įsipareigojimų dėl privačios pensijos dydžio nėra numatyta, o dalyvaujantiems reformoje socialinio draudimo pensijos bus sumažintos. Tuo požiūriu valstybės įsipareigojimai būsimiems pensininkams sumažėja privatizuota pensijos dalimi. Tačiau ta pačia dalimi sumažėja ir būsimų pensininkų socialinė apsaugos apimtis. Pensijų sistemos ateityje finansinis subalansuotumas gali būti padidinamas nebent socialinio saugumo sąskaita (Lazutka, 2008).

Daug diskusijų sukelia ir pasirinktas pensijų sistemos reformos modelis, kuriame nėra ribojamas dalyvavimas pensijų sistemos reformoje: tiek dėl privalomumo dalyvauti naujiems darbo rinkos dalyviams, arba visiems darbo rinkos dalyviams iki tam tikro amžiaus, tiek dėl uždraudimo dalyvauti pensijų sistemos reformoje likus pakankamai trumpam laiko tarpui iki senatvės pensijos. Vertybinių popierių komisijos duomenimis, trumpesnį laiką kaupdami pensijas antros pakopos pensijų fonduose, dalyviai susiduria su didesne finansinių rinkų svyravimų rizika, o tai gali tiesiogiai lemti būsimos pensijos dydį. Todėl labai rimtai turėtų pasvarstyti apie pensijų kaupimą tie asmenys, kuriems iki senatvės pensijos amžiaus liko mažiau negu 10–12 metų. Tokias atvejais kaupiti papildomą pensiją fonde patartina, jeigu gaunamos didelės pajamos (prieš mokesčių sumokėjimą 4 500 Lt ir daugiau). Priešingu atveju tikėtina, kad senatvėje tokie asmenys gaus mažesnę pensiją, negu būtų gavę tik iš valstybės (LR Vertybinių popierių komisija, 2008).

Pasaulio banko ataskaitoje dėl Lietuvos pensijų sistemos reformos teigiama, kad „Lietuvos pensijų sistema taip

pat kenčia nuo svarbių neapibrėžtumų“ (Pasaulio bankas, 2008). Neapibrėžtas pensijų dydžio augimas ir tai, kad matoma tendencija pensijoms išleisti visus surinkamus pinigus, neleidžia pasinaudoti greitu atlyginimo augimo dešimtmečiu ir sukaupti perteklių, kuris vėliau galėtų sušvelninti demografinius pokyčius. Minimalus artimiausio dešimtmečio valstybinio socialinio biudžeto perteklius turėtų būti panaudotas tolimesniam pensijų sistemos reformos vystymui (Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2008).

Tolimesnėje straipsnio dalyje yra analizuojama Lietuvoje antros pakopos pensijų fondų veiklos rezultatai, aptariami pasiūlymai dėl reformos tobulinimo.

Antros pakopos pensijų fondų veiklos analizė

Kadangi Lietuvos pensijų sistemos reforma yra paremta „pakopiniu“ fiksuotų įmokų savanorišku lėšų kaupimo principu, todėl didelį vaidmenį įgauna antros pakopos pensijų fondai. Norint įvertinti pensijų sistemos reformą, būtina išanalizuoti antros pakopos pensijų fondų veiklą.

Planuojant pensijų sistemos reformą ir valstybinio socialinio draudimo biudžeto išlaidas, buvo numatytos minimalios ir maksimalios prielaidos dėl kaupimo sistemos dalyvių skaičiaus ir į antros pakopos pensijų fondus planuojamų pervesti valstybinio socialinio draudimo biudžeto lėšų. Faktiškai valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies kaupimą antros pakopos pensijų fonduose pasirinko daugiau asmenų nei maksimaliai buvo tikėtasi. Atitinkamai ir lėšų iš biudžeto į privačius fondus buvo pervesta daugiau.

Prognozuota, kad maksimaliai pensijų kaupimo sistemoje 2004 m. dalyvaus 40

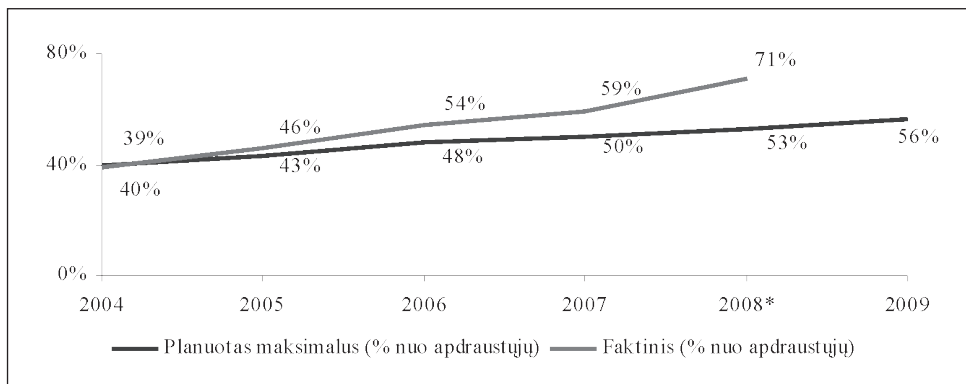
proc. apdraustųjų, galinčių dalyvauti reformoje, arba 394,4 tūkst. asmenų. Tačiau jau 2004 m. optimistinės prognozės buvo viršytos. 2008 m. liepos 1 dieną dalyvių skaičius viršijo planuotą jau daugiau nei trečdaliu, o antros pakopos pensijų kaupimo sutartis jau sudarė 955,6 tūkst. asmenų (1 pav.).

Spartesnė nei prognozuota pensijų kaupimo sistemos plėtra lėmė ir didesnę faktinių įmokų į antros pakopos pensijų fondus iš valstybinio socialinio draudimo biudžeto sumą. Jeigu 2004 m. faktinės įmokos praktiškai atitiko planuotas (99 proc.), tai 2008 m. pabaigoje faktinės lėšos, pervestos į antros pakopos pensijų fondus, jau yra 50 proc. didesnės nei planuotos.

Palyginus su apdraustųjų, galinčių dalyvauti reformoje, skaičiumi, dalyvaujančių antros pakopos pensijų fonduose skaičius 2008 metais išaugo iki 71 proc. (2 pav.).

Vertinant pensijų sistemos dalyvių aktyvumą pensijų sistemos reformoje (1 lentelė; 3 pav.) jaunų žmonių grupėje nuo 15–24 metų antros pakopos pensijų fondų dalyvių kasmet sparčiai didėjo ir, lyginant su apdraustųjų skaičiumi šioje amžiaus grupėje, 2008 metais pasiekė 93.6 proc., tačiau šios amžiaus grupės asmenys sudarė tik 14 proc. visų dalyvių. Pensijų kaupimo sistemos apimtis 55–64 metų antros pakopos pensijų fondų dalyvių grupėje, lyginant su apdraustųjų skaičiumi šioje amžiaus grupėje, pasiekė 17.7 proc., tačiau 55–64 metų dalyviai sudarė tik 4 proc. visų pensijų sistemos reformos dalyvių.

Atsižvelgiant į dabartinę pensijų sistemos padėtį ir siekiant užtikrinti ilgalaikio pensijų sistemos reformos tikslo įgyvendinimą – kad reformuota pensijų kaupimo sistema ateityje (apie 2050 m.) apimtų visus gyventojus – tikslinga užtikrinti į darbo rinką atėjusių naujų asmenų daly-

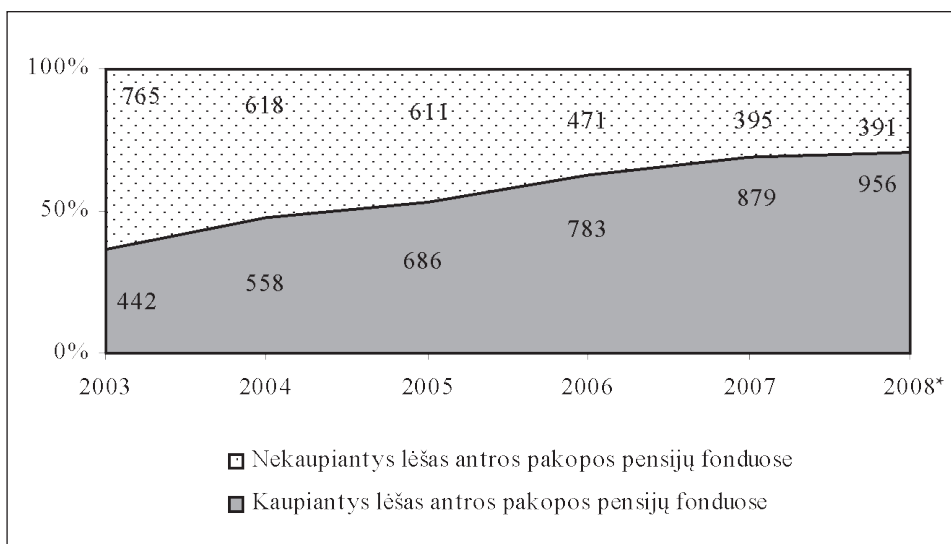
1 pav. Antros pakopos pensijų fondų dalyvių skaičius (metų pradžioje)

* 2008-07-01 duomenys.

Pastaba: Sudaryta autoriaus remiantis VSDFV ir Valstybės audito ataskaitos (2007) duomenimis.

vavimą pensijų kaupimo sistemoje. Taip pat reikia užtikrinti, jog gyventojai nuo tam tikro amžiaus (autoriaus nuomone nuo 55 metų) negalėtų dalyvauti reformo-

je. Taip būtų užtikrinta, jog tokie žmonės nepatirtų nuostolių antros pakopos pensijų fonduose (senatvės pensija sumažėtų daugiau nei tikėtina, kad jie galėtų susi-

2 pav. Antros pakopos pensijų fondų dalyvių skaičius palyginus su apdraustaisiais (metų pabaigoje), tūkst.

* 2008-07-01 duomenys pagal sudarytas sutartis

Pastaba: Sudaryta autoriaus remiantis VSDFV ir Valstybės audito ataskaitos (2007) duomenimis.

1 lentelė

Antros pakopos pensijų fondų dalyvių skaičius, lyginant su apdraustaisiais, galinčiais dalyvauti reformoje, pagal amžių

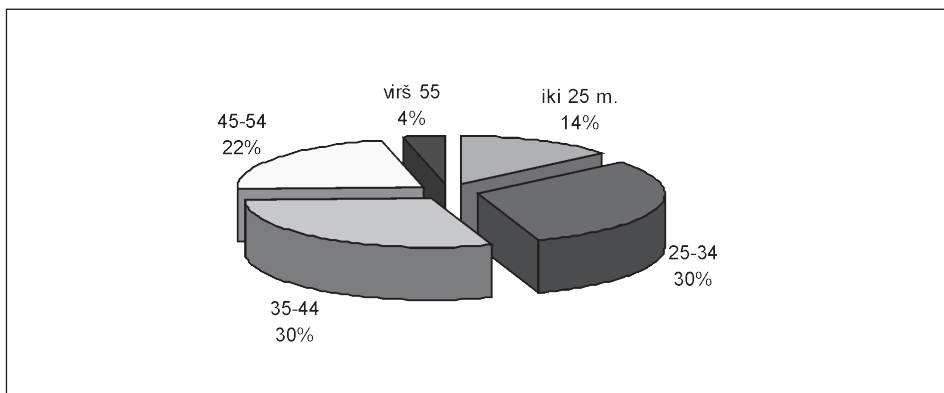
Amžius	Dalyvių skaičius, lyginant su apdraustaisiais, proc.		Padidėjimas, lyginant su praėjusiais metais, proc.		
	2008 m.	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.
15-24	93.6	69.2	17.3	4.6	2.5
25-34	95.3	72.7	11.8	7.3	3.5
35-44	82.6	61.2	10.6	7.2	3.6
45-55	59.5	37.7	10.6	7.0	4.2
55-64	17.7	4.7	6.9	4.8	1.3
Iš viso	71.0	54.8	7.7	6.6	1.9

Pastaba: Sudaryta autoriaus, remiantis VSDFV duomenimis.

kaupti antros pakopos pensijų fonduose).

Papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatyme yra apibrėžiama, jog antros pakopos pensijų fondo investavimo strategija turi numatyti pensijų turto investavimo tvarką ir sritis, rizikos vertinimo metodus, rizikos valdymo principus, naudojamas rizikos valdymo procedūras ir būdus, strateginį pensijų turto paskirstymą pagal turimų su pensijų kaupimo sutartimis susijusių išpareigojimų trukmę bei kilmę. Norint užtikrinti, jog pensijų

fondų lėšos būtų investuojamos saugiai ir diversifikuojamos, norminiuose aktuose apibrėžiama ne tik į kokius investavimo objektus turi būti investuojamos, bet ir kokiomis proporcijomis turi būti investuojamos lėšos. Be to, pensijų turtas negali būti investuotas į nekilnojamąjį turtą, tauriuosius metalus arba į suteikiančius į juos teises vertybinius popierius. Tokie griežti įstatymų reikalavimai aiškiai apibrėžia antros pakopos pensijų fondų investavimo veiklą ir sukuria veiklos aplinką, kuri lei-

3 pav. Antros pakopos pensijų fondų dalyviai pagal amžių

Pastaba: Sudaryta autoriaus, remiantis VSDFV duomenimis.

džia sumažinti rizikingą antros pakopos pensijų fondų investavimo veiklą.

Antros pakopos pensijų fondų dalyviams yra suteikiama papildoma galimybė sumažinti investavimo riziką iki minimumo. Kiekviena pensijų kaupimo bendrovė privalo turėti po vieną konservatyvaus investavimo pensijų fondą, kurio lėšos yra investuojamas vien tik į Lietuvos Respublikos, ES šalių ar Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos valstybių vyriausybių, centrinių bankų ir Europos centrinio banko išleistus arba į jų garantuotus skolos vertybinius popierius. Konservatyvaus fondo privalumai gali būti pilnai išnaudojami tuomet, kaip privačių pensijų fondų dalyvis, likus keletui metų iki tol, kol gaus senatvės pensiją, gali pervesti sukauptas lėšas į šį pensijų fondą, kurio tikėtinas investicijų grąžos svyravimas yra minimalus, palyginus su kitų pensijų kaupimo bendrovės siūlomais pensijų fondais.

Lietuvoje veikiančių antros pakopos pensijų fondų investavimo rezultatai yra stebimi nuolat, praktiškai nuo fondų investicinės veiklos pradžios. Norint tiksliau palyginti fondų investavimo rezultatus juos būtina klasifikuoti pagal jų investavimo strategiją. Antros pakopos pensijų fondų suskirstymas tampa bendrai pripažįstamu ir naudojamu lyginant įvairius fondų investavimo aspektus. Praktikoje ilgalaikio kaupimo priemonės, kurioms priklauso ir pensijų fondai, yra skirstomos pagal investavimo riziką. Dauguma pensijų fondų yra „mišrūs“, investuojantys ir į akcijų, ir į obligacijų rinkas, todėl paprasčiausias būdas jų rizikos laipsniui nustatyti yra išmatuoti investicijų į akcijas dalį fonde. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba pateikdama statistinius duomenis apie pensijų fondų dalyvius pensijų fondus pagal investavimo riziką

padalina į 3 grupes:

- Konservatyvūs (0 proc. akcijų) pensijų fondai.
- Mišrūs (iki 70 proc. akcijų) pensijų fondai.
- Akcijų (iki 100 proc. akcijų) pensijų fondai (VSDFV, 2008).

Lietuvoje plačiausiai naudojamas pensijų fondų suskirstymas yra atliktas Finansų analitikų asociacijos (Finansų analitikų asociacija, 2008). Šiuo metu jį naudoja antros pakopos pensijų fondų veiklos priežiūrą vykdančios Lietuvos Respublikos draudimo priežiūros komisija ir Liestuvo Respublikos vertybinių popierių komisija. Finansų analitikų asociacija išskiria keturias antros pakopos pensijų fondų kategorijas pagal investavimo rizikos laipsnį (arba pagal investicijų į akcijų rinkas dalį):

- Vyriausybių obligacijų (0 proc. akcijų) pensijų fondai.
- Mažos akcijų dalies (iki 30 proc. akcijų) pensijų fondai.
- Vidutinės akcijų dalies (30-70 proc. akcijų) pensijų fondai.
- Akcijų (iki 100 proc. akcijų) pensijų fondai (Finansų analitikų asociacija, 2008).

Pensijų fondų dalyviai, norėdami palyginti atitinkamo fondo veiklos efektyvumą, turėtų jį palyginti tik su tai fondų grupei priklausančiais fondais. Toks klasifikavimas taip pat tinka daugeliui ilgalaikio taupymo priemonių, pvz., gyvybės draudimo, kaip investavimo rizika tenka draudėjui, produktams, trečios pakopos pensijų fondams ir pan.

Turint vienos kategorijos antros pakopos pensijų fondų duomenis, galima palyginti įvairius ne tik pelningumo (t.y. investicinės grąžos), bet ir investavimo rizikos rodiklius. Šiame darbe bus palyginta antros pakopos pensijų fondų investavi-

2 lentelė

Antros pakopos pensijų fondų investavimo grąžos palyginimas su pasaulio indeksais, 2004–2007 m., proc.

Antros pakopos pensijų fondas / Indeksas	2004	2005	2006	2007	Vidurkis
Vyriausybės obligacijų pensijų fondai	1.0	2.5	-0.1	1.8	1.3
Global Government Bond Index II (Merrill Lynch)	4.8	3.6	0.9	3.9	3.3
Mažos akcijų dalies pensijų fondai (iki 30 proc.)	1.1	8.5	5.6	3.2	4.6
Vidutinės akcijų dalies pensijų fondai (30-70 proc.)	2.3	11.6	6.9	3.0	6.0
Akcijų pensijų fondai (70–100 proc.)	1.4	22.2	21.3	8.2	13.2
MSCI WORLD INDEX (Morgan Stanley)	12.8	7.6	18.0	7.1	11.4
Lietuvos pensijų fondai	1.5	8.2	5.3	3.2	4.5

Pastaba: Sudaryta autoriaus, remiantis Finansų analitikų asociacijos Merrill Lynch, Morgan Stanley duomenimis.

mo grąža. Investavimo grąžos palyginimas yra atliekamas vienodu periodiškumu, atsižvelgiant į antros pakopos pensijų fondų investavimo grąžą metų pabaigoje, lyginant kiekvienus kalendorinius metus nuo pensijų fondų investavimo veiklos pradžios. Tokiu būdu išvengiama galimo šališkumo, jeigu palyginimas atliekamas nereguliariai. Pensijų fondų investavimo grąža ir rizika gali būti objektyviai vertinami tik po keleto metų. Tam yra kelios priežastys. Pirma, pensijų fonduose vykdomos ilgalaikės investicijos, o fondų valdytojai turi siekti ne trumpalaikes, o ilgalaikes naudos. Antra, tik surinkus pakankamai ilgą rezultatų „istoriją“ įmanoma apskaičiuoti patikimus investavimo pelningumo ir rizikos rodiklius (Finansų analitikų asociacija, 2008; Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2008). Pensijų sistemos reformos kritikai, teigia, jog „negalima laukti dešimtmečius ir konstatuoti, jog antros pakopos pensijų fondų veikla buvo nesėkminga“ (Lazutka, 2008). Autoriaus nuomone, antros pakopos pensijų fondų investavimo veiklą reikėtų stebėti nuolat, ir ją lyginti su ilgą laiką veikiančiais ir investavimo rizika atitinkančiais pasauliniais indeksais. Lietuvos Respublikos vertybinių popierių komisija, vertindama antros pakopos pensijų fondų investicijų grąžos

rezultatus pagal kategorijas, juos lygina su įvairiais indeksais: *MSCI Pasaulio akcijų*; *MSCI besivystančių rinkų*; *JP Morgan EMU*; *Baltijos šalių vertybinių popierių OMX Baltic*; *Vilniaus vertybinių popierių biržos OMX Vilnius*. Šie indeksai leidžia objektyviai įvertinti antros pakopos pensijų fondų investavimo veiklos rezultatus. 2 lentelėje yra palyginama 2004–2007 m. antros pakopos pensijų fondų investavimo grąža su dviem pasaulyje naudojamais indeksais, kurie atitinka dvi labiausiai skirtingas antros pakopos pensijų fondų kategorijas. *Merrill Lynch Global Government Bond II index*, kurį sudaro investicijos į išvystytos rinkos šalių vyriausybės obligacijas rezultatai gali būti lyginami su antros pakopos pensijų fondų, priskiriamų Vyriausybės obligacijų (0 proc. akcijų) kategorijai, investavimo rezultatais. *Morgan Stanley Capital International's market capitalization weighted index*, kurį sudaro investicijos į 22 išvystytų rinkos šalių Šiaurės Amerikoje, Europoje, kituose regione įmonių akcijas. Rezultatai gali būti lyginami su antros pakopos pensijų fondų, priskiriamų akcijų (iki 100 proc. akcijų) kategorijai, investavimo rezultatais.

Pagal investavimo grąžos analizės duomenis galima teigti, jog Lietuvoje veikiančių antros pakopos pensijų fon-

dų investavimo veiklos rezultatai atitinka pasaulinių indeksų investavimo grąžos tendencijas.

Jeigu Global Government Bond Index II obligacijų indekso investavimo rezultatai yra geresnei nei Lietuvoje veikiančių antros pakopos pensijų fondų, investuojančių į vyriausybės vertybinius popierius, tai antros pakopos pensijų fondų, investuojančių lėšas iki 100 proc. įmonių akcijas rezultatai viršijo *MSCI WORLD* indekso pasiektus investavimo grąžos rezultatus (2 lentelė).

Norint detaliau įvertinti antros pakopos pensijų fondų investavimo rezultatus, metinė fondo investavimo grąža neturėtų būti vienintelis fondo veiklos vertinimo rodiklis, nes didesnė investicijų grąža gali būti susijusi su didesne rizika. Todėl dėl didesnio investicijų grąžos svyravimo net tai pačiai kategorijai priklausantys antros pakopos pensijų fondai gali turėti nemažų

rizikos skirtumų. 3 lentelėje yra pateikiama detali Lietuvoje veikiančių antros pakopos pensijų fondų investavimo rezultatų analizė.

3 lentelėje pateikta antros pakopos pensijų fondų investicinė grąža per paskutinius 12 mėnesių leidžia įvertinti pačius naujausius pensijų fondų valdytojų veiklos rezultatus. Fondo investicijų grąžos nuo veiklos pradžios rodiklis leidžia įvertinti pensijų fondo valdytojų veiklos rezultatus per ilgesnį laikotarpį. Lyginant antros pakopos pensijų fondų, priskirtų tai pačiai grupei, investavimo rezultatai tarp aukščiausių ir žemiausių investicinę grąžą pasiekusių pensijų fondų (pvz. Vyriausybės obligacijų pensijų fondų kategorija) yra labai žymus. Todėl vertinant investavimo rizika, galima teigti, jog ji yra didelė ir antros pakopos privačių pensijų fondų klientai gali tiek uždirbti pakankamai didelį pelną iš lėšų nukreipiamų į

3 lentelė

Antros pakopos pensijų fondų investicijų grąžos analizė 2004–2007 metais, proc.

Įmonė	Fondo pavadinimas	Investicijų grąža per metus (nuo 2007.06.29 iki 2008.06.30), proc.	Metinė investicijų grąža nuo įkūrimo iki 2008.06.30, proc.	Grynųjų aktyvų vertė (2008.06.30), mln. Lt	Vidutinis standartinis nuokrypis (rizika), proc.
Vyriausybės obligacijų pensijų fondai					
Finasta investicijų valdymas	PZU Lietuva Konservatyvus 1	4.2	1.6	1.7	0.8
Finasta investicijų valdymas	PZU Lietuva Konservatyvus	3.9	2.3	4.2	0.5
Finasta investicijų valdymas	Konservatyvaus investavimo pensijų fondas	3.8	2.8	3.8	0.4
DnB NORD investicijų valdymas	DnB NORD pensija 1	2.8	2.3	12.6	1.0
Hansa investicijų valdymas	Pensija 1	2.6	1.7	68.2	1.2
Aviva Lietuva	Europensija	2.4	1.8	53.0	2.1
Parex investicijų valdymas	Parex pensija 1	1.9	0.3	0.1	0.9
SEB VB investicijų valdymas	SEB pensija 1	1.8	1.2	124.8	2.4

Įmonė	Fondo pavadinimas	Investicijų grąža per metus (nuo 2007.06.29 iki 2008.06.30), proc.	Metinė investicijų grąža nuo įkūrimo iki 2008.06.30, proc.	Grynųjų aktyvų vertė (2008.06.30), mln. Lt	Vidutinis standartinis nuokrypis (rizika), proc.
Danske Capital investicijų valdymas	Konservatyvus valdymo Danske pensija	1.7	1.6	2.1	1.6
Ergo Lietuva gyvybės draudimas	ERGO Konservatyvusis	1.6	1.4	21.1	2.4
Mažos akcijų dalies pensijų fondai (iki 30 proc.)					
Finasta investicijų valdymas	Augančio pajamingumo pensijų fondas	-0.9	12.2	2.9	3.4
Hansa investicijų valdymas	Pensija 2	-2.3	3.5	353.7	3.6
DnB NORD investicijų valdymas	DnB NORD pensija 2	-3.4	3.1	59.5	3.2
Aviva Lietuva	Europensija plus*	-5.6	4.0	168.9	4.1
Vidutinės akcijų dalies pensijų fondai (30-70 proc.)					
SEB VB investicijų valdymas	SEB pensija 2	-2.0	7.26	504.7	7.0
Finasta investicijų valdymas	PZU Lietuva Subalansuotas	-2.7	0.09	15.8	4.3
Parex investicijų valdymas	Parex pensija 2	-3.2	1.50	0.6	2.9
Finasta investicijų valdymas	PZU Lietuva Subalansuotas 1	-5.7	3.56	1.9	4.7
Hansa investicijų valdymas	Pensija 3	-6.5	5.69	354.8	5.6
Danske Capital investicijų valdymas	Sampo pensija 50	-7.2	5.28	10.4	6.5
Finasta investicijų valdymas	Aktyvaus investavimo pensijų fondas	-8.2	16.28	15.5	5.6
Ergo Lietuva gyvybės draudimas	ERGO Balans	-8.7	5.90	36.2	6.4
DnB NORD investicijų valdymas	DnB NORD pensija 3	-9.2	3.55	60.4	6.4
Hansa investicijų valdymas	Pensija 4	-12.7	1.57	69.6	9.0
Aviva Lietuva	Europensija ekstra	-13.1	-2.7	17.7	8.6
Akcijų pensijų fondai (70-100 proc.)					
SEB VB investicijų valdymas	SEB pensija 3	-6.2	3.5	40.9	13.0
Danske Capital investicijų valdymas	Sampo pensija 100	-13.6	8.2	27.6	12.1
Finasta investicijų valdymas	Racionalios rizikos pensijų fondas	-22.4	24.5	30.7	9.9

Šaltinis: Finansų analitikų asociacija. II pakopos pensijų fondų 2007 metų investicinių rezultatų apžvalga.

fondus, tiek patirti nuostolį.

Investavimo strategijos palyginimo tikslui antros pakopos pensijų fondo investicinės grąžos rezultatas nuo veiklos pradžios iki 2008-06-30 šiame darbe yra naudojamas kaip ilgalaikės investavimo veiklos vertinimo rodiklis (kadangi lyginama investavimo rezultatai nuo pensijų fondų įkūrimo pradžios), o antros pakopos pensijų fondų metinė investicijų grąža yra naudojama kaip trumpalaikis pensijų fondo investavimo veiklos vertinimo rodiklis. Autoriaus nuomone, ateityje 3 metų laikotarpis turi būti naudojamas kaip trumpalaikės investavimo grąžos vertinimo atitikmuo, o vidutinė metinė investicijų grąža už 5 ir daugiau metų nuo antros pakopos pensijų fondų įkūrimo pradžios, turėtų būti vertinama, kaip ilgalaikės investavimo strategijos rodiklis.

Vidutinis standartinis nuokrypis yra vienas populiariausių rizikos matavimo rodiklių. Jis parodo, kiek faktinė antros pakopos pensijų fondo metinė investicijų grąža gali skirtis nuo vidutinės (laukiamos) pensijų fondo investicijų grąžos. Jei investavimo rizika yra didelė, gerais metais investuotojai galės džiaugtis ženkliai didesne negu vidutinė (laukiama) investavimo grąža. Tuo tarpu blogais metais tikroji investicinė grąža gali būti ne tik kur kas mažesnė negu vidutinė (laukiama), bet ir gerokai mažesnė (Finansų analitikų asociacija, 2008).

Analizė parodo, jog tos pačios grupės antros pakopos pensijų fondų investavimo rizika stipriai skiriasi. Vyriausybės obligacijų pensijų fondų standartinio nuokrypio rodiklis tarp fondų skiriasi 6 kartus. Kadangi šios kategorijos pensijų fondų grąža yra minimali, tad tikėtina didelė investavimo rizika, gali stipriai įtakoti investicinės grąžos rodiklius tiek trumpuoju, tiek

ilguoju laikotarpiu.

Apibendrinant antros pakopos pensijų fondų investavimo grąžos ir investavimo rizikos analizę galima teigti, jog pasirinkti rodikliai leidžia tiksliai įvertinti antros pakopos pensijų fondų veiklą ir analizės rezultatai parodo realią situaciją antros pakopos privačių pensijų fondų rinkoje. Tolimesnėje straipsnio dalyje bus apžvelgiama savanoriško ilgalaikio taupymo veikla.

Savanoriško ilgalaikio taupymo veiklos vertinimas

Pensijų sistemos reformos koncepcijoje buvo aptarti ir trečios pakopos privačių pensijų fondų pagrindiniai veiklos principai. Trečios pakopos pensijų fondus gali kurti gyvybės draudimo bendrovės ir investicijų valdymo įmonės, tiek turinčios antros pakopos pensijų fondus, tiek jų neturinčios. Įmokas į savanoriškus pensijų fondus gali mokėti pats apdraustasis arba kitas asmuo, taip pat ir juridinis asmuo į fizinio asmens sąskaitą. Šios įmokos tampa apdraustojo nuosavybe nuo jų sumokėjimo momento. Taip pat pensijų sistemos reformos koncepcijoje nurodyta, jog būtina suvienodinti visų pensijų, taip pat mokamų gyvybės draudimo įmonėse, apmokestinimo nuostatas (LR Vyriausybė, 2000).

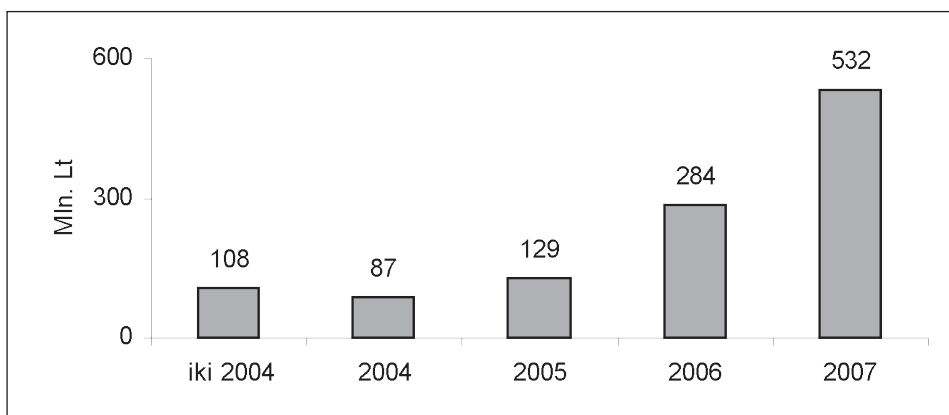
Būtent suvienodinus mokestinių lengvatų dėl sumokėtų įmokų ir sukauptų išmokų į kaupiamąsias gyvybės draudimo sutartis ir trečios pakopos pensijų fondus, gyvybės draudimo bendrovės nekūrė trečios pakopos pensijų fondų. Kaip kurios gyvybės draudimo įmonės pradėjo siūlyti naujas kaupiamąsias investicinio gyvybės, kai investavimo rizika tenka draudėjui, draudimo paslaugas. Kitos pradėjo jau tu-

rimas gyvybės draudimo paslaugas pristatyti kaip paslaugas skirtas ne tik apsaugai, bet kaip ir papildomų lėšų sukaupimui (taupymui) pensijai. Autoriaus nuomone, šios paslaugos yra analogiškos trečios pakopos pensijų fondams. Autoriaus nuomone, investicinio gyvybės draudimo, kaip investavimo rizika tenka draudėjui ir trečios pakopos pensijų fondai skiriasi tik tuo, jog gyvybės draudimo sutartyse galima pasirinkti ir draudimo apsaugas (gyvybės, traumų ir pan.), ir negalima pakeisti gyvybės draudimo bendrovės jau galiojančiai gyvybės draudimo sutarčiai, kaip tuo tarpu trečios pakopos pensijų fondų valdytoją galima pakeisti.

Šiame straipsnyje yra vertinami ne tik trečios pakopos pensijų fondų veikla, bet papildomas savanoriškas ilgalaikis kaupimas, kuomet lėšas į fizinio asmens sąskaitą perveda jis pats (arba darbdavys) ir yra pasinaudojama mokestinėmis lengvatomis. Mokant įmokas tiek į kaupiamąsias gyvybės draudimo sutartis, kurių terminas yra ilgesnis nei 10 metų, tiek į trečios pakopos pensijų fondą fiziniai asmenys pasinaudoję gyventojų pajamų mokesčio

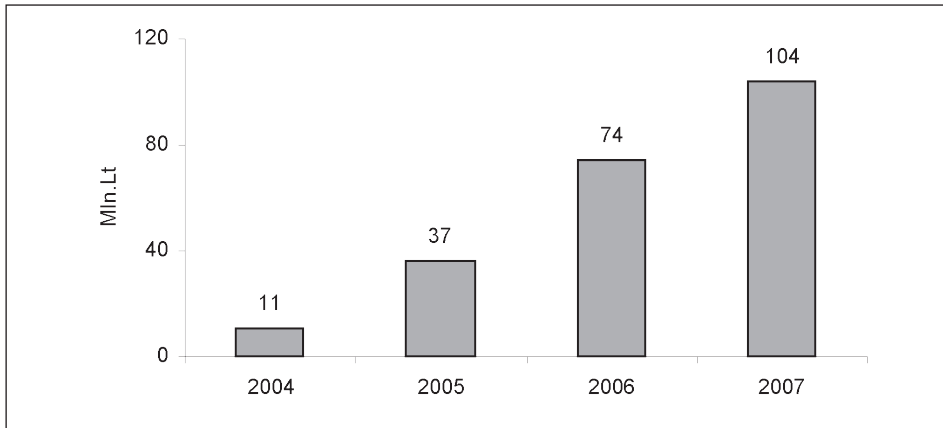
lengvata, gali susigrąžinti iki 24 proc. visų sumokėtų įmokų per kiekvienus kalendorinius metus. Jeigu sutarties laikotarpis ilgesnis nei 10 metų ir asmuo naudojasi gyventojų pajamų mokesčio lengvata už sumokėtas įmokas į ilgalaikio kaupimo sutartis, pasibaigus laikotarpiui fizinis asmuo turės sumokėti 15 proc. gyventojų pajamų mokesčių. Juridiniams asmenims mokant įmokas į darbuotojų sutartis jos priskiriamos leidžiamiems atskaitymams. Be to, darbuotojo naudai darbdavio mokamos įmokos pripažįstamos neapmokestinamosiomis gyventojų pajamomis, todėl netaikomas gyventojų pajamų mokestis.

Vertinant pasirašytų investicinio gyvybės draudimo sutarčių gyvybės draudimo įmokas, kai investavimo rizika tenka draudėjui, pastebimas spartus augimas (4 pav.). Per 2004–2007 metus pasirašytų įmokų suma išaugo daugiau nei 6 kartus ir pasiekė 532 mln. Lt. Nuo 1998 m. pradžios iki 2007 m. pabaigos į gyvybės draudimo, kaip investavimo rizika tenka draudėjui sutartis viso buvo sumokėta 1,14 mlrd. Lt įmokų, įskaičiavus įmokas į visų rūšių

4 pav. Pasirašytų gyvybės draudimo sutarčių įmokų suma, kai investavimo rizika tenka draudėjui

Pastaba: sudaryta autoriaus, remiantis LR Draudimo priežiūros komisijos duomenimis.

5 pav. Trečios pakopos fondų valdomas turtas

Pastaba: sudaryta autoriaus, remiantis LR Vertybinių popierių komisijos duomenimis.

investicinio gyvybės draudimo, kaip investavimo rizika tenka draudėjui, sutartis (vienkartinės įmokas; įmokas į gyvybės draudimo sutartis, kuriose draudėjas yra įmonė; gyvybės draudimo paslaugas skirtas sukaupti vaiko studijoms ir pan.).

Išanalizavus trečios pakopos pensijų fondų valdomą turtą² (5 pav.) taip pat pastebimas didelis jo augimas per paskutiniuosius kelerius metus. Per 2007 metus valdomas turtas išaugo 141 proc. ir siekė 104 mln.

Nors nėra patikimų duomenų kiek žmonių savanoriškai moka įmokas į trečios pakopos pensijų fondus arba turi ilgalaikės kaupimo sutartis (gyvybės draudimo, trečios pakopos pensijų fondų) ir mokėdami įmokas naudojami valstybės teikiamomis mokesčių lengvatomis, tačiau galima teigti, jog vis daugiau žmonių moka įmokas į ilgalaikio taupymo sutartis.

Pensijų sistemos reformos SSGG analizė

Išanalizavus pensijų sistemos reformos socialines ir ekonomines priežastis, pasiektus pirmuosius reformos rezultatus bei atlikus antros ir trečios pakopos privačių pensijų fondų veiklos rezultatų vertinimą galima atlikti pensijų sistemos reformos SSGG (*ang.* SWOT) analizę.

Stiprybės

- Aktyvus piliečių dalyvavimas pensijų sistemos reformoje (tiek antros pakopos pensijų fonduose, tiek kaupiant lėšas ilgalaikio taupymo paslaugose).
 - Mažinamas gyventojų senėjimo poveikis pensijų sistemai.
 - Dalyvaujant pensijų kaupime, išlieka visos kitos socialinės garantijos – nedirbingumo; motinystės ar ligos atvejais mokamos išmokos.

² Lietuvos Respublikos vertybinių popierių komisija skelbia tik antros pakopos pensijų fondų valdomą turtą. Statistikos apie sumokėtas įmokas į trečios pakopos pensijų fondus nėra pateikiama.

- Sukaupti pinigai antros pakopos pensijų fonduose yra paveldimi, jei antros pakopos pensijų fondų dalyvis nesulaukia pensinio amžiaus. Pensijų fondų dalyvio šeimos nariams suteikiamas finansinio saugumo jausmas.

- Pasirinktas jau veikiančių finansų rinkos institucijų modelis, jau egzistuojanti valstybinė administracinė bei finansų rinkos institucijų priežiūros sistema leido efektyviai reformuoti pensijų sistemą.

Silpnybės

- Niekas negarantuoja sukauptų lėšų. Pensijų kaupimo bendrovei parodžius blogus investavimo rezultatus yra galimybė gauti mažesnę senatvės pensiją negu iš valstybinio socialinio draudimo.

- Vyresnio amžiaus žmonėms, kuriems iki pensijos likę dešimt ir mažiau metų gali nesukaupti tiek lėšų senatvei kiek tikėjosi.

- Kadangi pensijų sistemos reformai reikalingos socialinio draudimo lėšos kompensuojamos tik iš dalies, tai neigiamai atsiliepia dabartiniam pensijų dydžiui.

- Pereinamasis pensijų sistemos reformos laikotarpis neturės pabaigos, nes visada egzistuos tikimybė, kad ne visi apdraustieji socialiniu draudimu asmenys dalyvaus kaupiant pensijas.

- Sąlyginai dideli antros pakopos pensijų fondų taikomi atskaitymai.

- Nėra nustatyta pensijų sistemos reformos eigos vertinimo kriterijų.

Galimybės

- Valstybinio socialinio biudžeto subalansavimas ilgu laikotarpiu.

- Pensijų fondų dalyviams sudaryta galimybė padidinti savo senatvės pensijos

dydį. t.y. gauti didesnę pensiją, negu pasiūlys valstybinis socialinis draudimas.

- Galimybė rinktis skirtingą antros pakopos pensijų fondų investavimo riziką: nuo 100 proc. investicijų į vyriausybių obligacijas iki 100 proc. investicijų į bendrovių akcijas.

- Išnaudojant jaunų (iki 25 metų amžiaus) asmenų dalyvavimo pensijų sistemoje plėtros tendencijas tikslinga užtikrinti privalomą į darbo rinką ateinančių naujų asmenų dalyvavimą pensijų sistemos reformoje. Taip sistema būtų gyvybinga ir apimtų visus gyventojus.

- Siekiant apsaugoti pensijų kaupimo dalyvių sukauptą pensijų turtą nuo neigiamos arba nepakankamos investicijų grąžos, lyginant su taikomais atskaitymais iš pensijų turto, tikslinga pensijų turto valdymo mokesčius sieti su pensijų turto valdymo efektyvumu.

- Didėjant pensijų fondų veiklos patirčiai, tikslinga atsisakyti apribojimo, jog naujiems pensijų kaupimo dalyviams trejus metus apribota teisė keisti nepakankamai efektyviai jų atžvilgiu veikiančią pensijų fondų valdymo įmonę. Taip būtų skatinama pensijų kaupimo bendrovių konkurencija ir pensijų turto valdymo efektyvumas.

Grėsmės

- Visa investavimo rizika tenka pensijų fondo dalyviui, t.y. nėra jokių absoliutaus ar santykinio pajamingumo garantavimo schemų.

- Vyresnio amžiaus žmonėms, kuriems iki pensijos likę dešimt ir mažiau metų gali nesukaupti tiek lėšų senatvei kiek tikėjosi.

- Lėtai augantis darbo užmokestis, neženkliai didintų įmokas į antros pakopos pensijų fondus, o tai tiesiogiai lems sukauptų lėšų dydį.

- Kadangi pensijų sistemos reformai reikalingos socialinio draudimo lėšos kompensuojamos tik iš dalies, tai neigiamai atsiliepia dabartiniam pensijų dydžiui.

- Yra realus pavojus, kad privačiose pensijų sąskaitose kaupiamo turto investicijų grąža nepadengs nuostolių, kuriuos gyventojai patirs dėl dalinio pasitraukimo iš socialinio draudimo pensijų sistemos.

- Nėra nustatyta ilgalaikių pensijų sistemos reformos finansavimo šaltiniai ir priemonės.

- Kai gauta pensijų turto investicinė grąža nepadengia taikomų atskaitymų iš pensijų turto sumos, pensijų kaupimo bendrovės pajamos arba jų dalis gaunama pensijų turto sumažėjimo sąskaita.

- Gaudamos sąlyginai didelę pajamų dalį už pensijų turto valdymą nepriklausomai nuo jo valdymo efektyvumo, pensijų kaupimo bendrovės neprisiima įsipareigojimų garantuoti dalyviams tam tikrą pajamingumą, jei pensijų fonde kaupiamo pensijų turto valdymas dalyvio atžvilgiu nuostolingas arba nepakankamai pelningas, lyginant su nustatyta pensijų turto valdymo kaina.

Išvados

2003 metais Lietuvoje prasidėjusią pensijų sistemos reformą lėmė socialinės priežastys būdingos ir kitoms ES šalims – mažėjantis gimstamumas, didelė emigracija. Lietuvoje pensijų sistemą sudaro trys pakopos – pirmoji pakopa yra paremta privalomųjų socialinio draudimo įmokų, kurias tiesiogiai valdo vyriausybės institucijos, mokėjimu. Antroji pakopa yra senatvės pensijos kaupimas privačiuose pensijų fonduose, nukreipiant į juos dalį socialinio draudimo įmokų. Trečioji pakopa yra savanoriškas kaupi-

mas iš asmeninių santaupų, atsižvelgiant į poreikius.

Išanalizavus 2003–2008 pirmojo pusmečio rezultatus galima teigti, jog pirmieji reformos rezultatai, dėl dalyvių aktyvumo, yra sėkmingesni už reformos kūrėjų prognozes. Antros pakopos pensijų fonduose lėšas kaupia trečdaliu daugiau dirbančiųjų nei buvo planuota pagal optimistinį scenarijų. Sėkmingą reformos pradžią lėmė pasirinktas jau veikiančių finansų rinkos institucijų modelis, egzistuojanti valstybinė administracinė bei finansų rinkos institucijų priežiūros sistema, aktyvi pensijų kaupimo bendrovių rinkodaros ir pardavimų strategija.

Įvertinus antros pakopos pensijų fondų investavimo rezultatus ir juos palyginus su pasaulinėje finansų rinkoje plačiai naudojamais indeksais, galima teigti, jog rezultatai yra atitinkantys lūkesčius. Norint tiksliau įvertinti antros pakopos pensijų fondų investavimo rezultatus, būtina sulaukti 5-7 metų investavimo grąžos. Tuomet būtų galima įvertinti fondų investavimo veiklą tiek ilguoju, tiek trumpuoju laikotarpiu. Be to, tikslinga nuolat stebėti investavimo rizikos vertinimo rodikliai, kurie būtų nuolat apskaičiuojami ir leistų visapusiškai įvertinti antros pakopos pensijų fondų investavimo rezultatus.

Apžvelgus ilgalaikio savanoriško kaupimo rinką galima teigti, jog vis daugiau piliečių papildomai kaupia lėšas tiek trečios pakopos pensijų fonduose, tiek ilgalaikėse investicinio gyvybės draudimo, kaip investavimo rizika tenka draudėjui, sutartyse. Kol kas Lietuvoje nėra tikslų, viešai prieinamų statistinių duomenų, norint įvertinti kiek piliečių kaupia lėšas senatvės pensijai (t.y. sudaro sutartis iki pensinio amžiaus, kiek naudojasi valstybės teikiamomis mokesčių lengvatomis ir pan.).

Nors pirmieji pensijų sistemos rezultatai yra sėkmingi, tačiau yra daug tobulintinų reformos aspektų. Niekas negarantuoja sukauptų lėšų. Pensijų kaupimo bendrovei parodžius blogus investavimo rezultatus yra galimybė gauti mažesnę senatvės pensiją negu iš valstybinio socialinio draudimo. Be to, pereinamasis pensijų sistemos reformos laikotarpis gali neturėti pabaigos, nes visada egzistuos tikimybė, kad ne visi apdraustieji socialiniu draudimu asmenys dalyvaus kaupiant pensijas. Reikėtų užtikrinti, jog visi jauni darbo rinkos dalyviai (autorius nuomone iki

25 metų amžiaus) pradėtų kaupti lėšas antros pakopos pensijų fonduose, o vyresniems (autorius nuomone virš 55 metų amžiaus) būtų draudžiama pradėti kaupti lėšas antros pakopos pensijų fonduose. Be to nėra nustatyta ilgalaikių pensijų sistemos reformos finansavimo šaltiniai ir priemonės.

Apibendrinant, pasirinktas pensijų sistemos reformos modelis leido pasiekti geresnius nei prognozuota rezultatus. Tuo pačiu yra reformos sričių, kurias reikia tobulinti, norint užtikrinti sėkmingą pensijų sistemos reformos tęstinumą.

Literatūra

1. Averting the Old Age Crisis: Policies to Protect the Old and Promote Growth. (1994). A World Bank Policy Research Report.
2. Baltoji pensijų reformos knyga (2000). Lietuvos Respublikos Vyriausybė.
3. Barr, N. (2000). Reforming Pensions: Myths, Truths and Policy Choices. Working Paper WP/00/139, Washington DC: International Monetary Fund.
4. Barr, N. (2004). Pensions Challenges and Choices: What next? The First Report of the Pensions Commission, London: TSO.
5. Barr, N. (2004). The Economics of the Welfare State. 4th edition, Oxford University Press and Stanford University Press. Internet access: <http://www.blackwellpublishing.com/journal>. [Accessed: September 5, 2008].
6. Barr, N. (2006). Pension Overview of the Issues // Oxford Review of Economic Policy, Vol. 22, No. 1, Spring. Internet access: <http://www.oecd.org>. [Accessed: April 22, 2008].
7. Barr, N. (2006). The Economics of Pension // Oxford Review of Economic Policy, Vol. 22, No. 1, Spring. Internet access: <http://www.oecd.org>. [Accessed: April 22, 2008].
8. Bartkus, A. (2007). Lietuvos ir Latvijos antros pakopos kaupiamųjų pensijų fondų veiklos ypatumų vertinimas // Ekonomika, 78 tomas. Prieiga per internetą: <http://www.leidykla.eu/mokslo-darbai/ekonomika/ekonomika-2007-78-tomas/>. [Žiūrėta: 2008 06 15].
9. Finansų analitikų asociacija. (2008). II pakopos pensijų fondų 2007 metų investicinių rezultatų apžvalga. Prieiga per internetą: <http://www.finansai.lt/content/blogcategory/1/24/11/11/>. [Žiūrėta: 2008 06 15].
10. Fultz, E. (2003). Recent Trends in Pension Reform and Implementation in the EU Accession Countries. International Labor Office, Budapest, p.25. Internet access: <http://www.ilo.org>. [Accessed: May 24, 2008].
11. Fultz, E. (2004). Pension Reform in the EU Accession Countries: Challenges, Achievements and Pitfalls // International Social Security Review, Vol. 57, 2/2004. Internet access: <http://www.blackwellpublishing.com/journal>. [Accessed: July 12, 2008].
12. Holzmann, R. (2000). The World Bank Approach to Pension Reform // International Social Security Review, Vol. 53, 1/2000.
13. Jungtinių tautų organizacija. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/esa/progareas/stats.html>. [Žiūrėta: 2008 08 05].
14. Lazutka, R. (2008). Lietuvos socialinio draudimo pensijų dalinio privatizavimo tikslai ir rezultatai // Ekonomika, 82 tomas.
15. Lazutka, R. (2008). Pensijų sistemų raida Lietuvoje // Filosofija. Sociologija. 2007. T. 18. Nr. 2.

16. Lazutka, R. (2008). Privačios versus Sodros pensijos. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt>. [Žiūrėta: 2008 07 31].
17. Lietuvos laisvosios rinkos institutas. Prieiga per internetą: http://www.lrinka.lt/index.php/temos/kitos_temos/pensiju_sistemas_reforma/vizija/122. [Žiūrėta: 2008 08 05].
18. Lietuvos Respublikos draudimo priežiūros komisija. (2004–2007). Metinės komisijos ataskaitos „Draudimas Lietuvoje“. Prieiga per internetą: <http://www.dpk.lt/rezultatai.apzvalga.php>. [Žiūrėta: 2008 09 10].
19. Lietuvos Respublikos Finansų ministerija (2008). Prieiga per internetą: http://www.finmin.lt/c/portal/layout?p_id=PUB.1.5. [Žiūrėta: 2008 07 15].
20. Lietuvos Respublikos papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymas. (1999). 1999 06 03. Nr. VIII–1212 Vilnius. Prieiga per internetą: <http://www.litlex.lt/scripts/sarasas2.dll?Tekstas=1&Zd=&Vr=&Id=34312>. [Žiūrėta: 2008 07 15].
21. Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymas. (2003). 2003 07 04. Nr. IX–1691 Vilnius. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=290096. [2008 07 15].
22. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymas. (2002). 2002 12 03. Nr. IX–1215. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=246804&p_query=&p_tr2=. [Žiūrėta: 2008 07 15].
23. Lietuvos Respublikos Vertybinių popierių komisija. (2004–2007). Metinės Vertybinių popierių komisijos veiklos ataskaitos ir finansinių priemonių rinkos plėtros tendencijos. Prieiga per internetą: <http://www.vpk.lt/lt/ataskaitos-ir-publikacijos/komisijos-metu-ataskaitos/>. [Žiūrėta: 2008 09 10].
24. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas (2000). Dėl pensijų sistemos reformos koncepcijos. 2000 04 26. Nr. 465. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=99712&p_query=&p_tr2=. [Žiūrėta: 2008 07 15].
25. Statistical Office of the European Communities. Prieiga per internetą: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=2693,70381876,2693_70592044&_dad=portal&_schema=PORTAL. [Žiūrėta: 2008 09 02].
26. Lithuania Reform of the Pension System. (2008). Human Development Sector Unit Europe and Central Asia Region Document of the World Bank. Internet access: <http://www.pensijusistema.lt/index.php?123355526>. [Accessed: April 7, 2008].
27. Medaiskis, T. (2001). Changing the Financing of the Lithuanian Pensions System // International Social Security Review, Vol. 54, 2-3/2001. Internet Access: <http://www.blackwellpublishing.com/journal>. [Accessed: September 1, 2008].
28. Pension Reform in the Baltic Countries: Private Pensions Series (2004) // Source OECD Transition Economies, Vol. 2004, No. 8, p. 1–263. Internet Access: <http://www.oecd.org>. [Accessed: April 7, 2008].
29. Pension Reforms and Challenges (2003). International Federation of Pension Fund Administration. Santjago, p. 498.
30. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Prieiga per internetą: <http://www.pensijusistema.lt/index.php?-1225997409>. [Žiūrėta: 2008 09 05].
31. Steponavičienė, G. (2003). Pensijų reforma. Mitai ir realybė // Laisvoji rinka. 2003, Nr. 3.
32. Valstybinio audito ataskaita. Socialinio draudimo sistemos reformos vertinimas (2005). Prieiga per internetą: http://www.vkontrole.lt/auditas_ataskaita.php?1060. [Žiūrėta: 2008 07 15].
33. Valstybinio audito ataskaita. Socialinio draudimo sistemos reforma. (2008). Prieiga per internetą: http://www.vkontrole.lt/auditas_ataskaita.php?2582. [Žiūrėta: 2008 07 15].
34. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Prieiga per internetą: <http://www.sodra.lt/index.php?cid=280>. [Žiūrėta: 2008 09 05].

Tadas GUDAITIS

RESEARCH OF LITHUANIAN PENSION SYSTEM'S REFORM: FROM CONCEPTION TO FIRST ANNUITIES

Summary

The beginning of pension system's reform was determined by unavoidable social and economical conditions. The decreased number of birth rate, expanded emigration rate stimulated little number of employees (unemployment) and socially insured persons. The pension system reform was inevitable for solving feasible related problems in the future.

Firstly, it was of utmost importance to change the financing source for the existing pension system.

The most important reasons of pension reform in Lithuania were described in the White book in 2000 (*Baltoji pensijų reformos knyga*, 2000). The necessity to change the pension reform in the way that retired people would get higher pension compared to the existed one was a long-term goal described in the conception of the pension reform. Moreover, the aim was that at the same time the redistribution of social incomes should not increase, but rather decrease. The main condition of the pension reform, started in 2003, was secure that pensioners would receive their pension from the two sources – the social security budget and private pension funds. These two sources would gradually safeguard the growth of their pension. At the same time the government would ensure stable pension financing.

Lithuanian pension system reform is based on pillared fix-income voluntary premium accumulation in Pillar 2 Pension Funds. The successful beginning of the reform showed that optimistic predictions exceeded. The data of July 1st, 2008 show that the number of participants grew by one third and 955.6 thousand participants who signed contracts for Pillar 2 Pension Funds. It was 30 percent higher than planned. Therefore, the pension accumulation system developed faster than planned and settled a higher premium sum from the Social Security Fund to the Pillar 2 Pension Funds.

Analysis on investment return showed, that the Pillar 2 Pension Funds investment returns corresponding to investment returns of the main world indexes. In order to make a more detailed analysis of the Pillar 2 Pension Funds investment results, there is a need that some years of investment performance should pass. Moreover, in order to make a relevant analysis of long-term and short-term investment return results of at least 5-7 years are needed. On the top of that, investment risk indicators should be evaluated.

After the analysis of a long term voluntary accumulation market it can be presumed that tax advantages related to paid out premiums and accumulated capital in long-term life insurance contracts and in Pillar 3 Pension Funds, life insurance companies decided not to develop Pillar 3 Pension Funds. Some life insurance companies started offering new unit-like life insurance products “for pension accumulation” by which the risk of investment would lie on the assured. Others started positioning unit-linked life insurance products, as a product not only for risks insurance, but as a “capital accumulation for pension” as well. From the point of view of the author, unit-like life insurance is analogous to Pillar 3 Pension Funds in Lithuania market.

It must be pointed out, that there are no trustworthy data on the number of people paying premiums to long-term investment contracts (life insurance, Pillar 3 Pension Funds) as well as on the data on how many people take advantage offered by the state in the field of tax concessions when long-term contracts “for pension” are taken. Still it can be presumed that the number of people paying premiums to long-term investment contracts is growing.

The first results of the pension reform are successful, but there are many cases which can be improved. Firstly, there is no guarantee of accumulated capital. If a pension accumulating company performs negative investment return, the participants will get lower pensions compared to social security fund. Moreover, a transitional period of the pension system reform might be an endless process and due to the situation that not all the socially insured persons would participate in pension reform and accumulate private pension. The following positive changes in the reform are needed: all young (starting from 25 years) labour market participants should participate in the reform; on the other hand senior (older than 55) labour market participants should not start accumulation of their pension. Besides, there is another issue that must be pointed out: there exist no secure long-term finance resources of the pension reform.

Summarizing, the model chosen for the development of pension reform enabled to reach better results than expected. At the same time there are many areas of the existing pension reform that can be improved.